

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЯК УМОВА ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ**

Виконала: студентка 2 курсу
РО b1-М 17 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Антонець Любов Володимирівна
Керівник: Столяренко О. Б.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології освіти

Рецензент: Каньоса Н. Г.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1 Аналіз поглядів психологів на проблему вольового становлення особистості.....	8
2.1 Розвиток вольових якостей динаміки навчальної діяльності у молодших школярів.....	19
1.3 Молодший школяр та розвиток його вольових якостей в процесі навчальної діяльності.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	39
2.1 Мета, завдання, методика та організація констатувального етапу дослідження.....	39
2.2 Дослідження рівня розвитку основних вольових якостей, характерних для молодшого шкільного віку.....	51
2.3 Порівняльний аналіз рівнів розвитку вольових якостей учнів молодшого шкільного віку.....	56
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	64
3.1 Обґрунтування програми розвитку вольових якостей учнів молодшого шкільного віку.....	64
3.2 Зміст та структура програми формування вольових якостей учнів молодшого шкільного віку.....	69
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність проблеми. У сучасному українському суспільстві відбувається ряд важливих суспільно-політичних і соціокультурних перетворень. Виховання всебічно розвиненої, активної, творчої та гармонійної особистості постає перед педагогами та психологами як основне стратегічне завдання, визначене в законі України «Про освіту» та «Державній національній програмі «Освіта». Особистісно орієнтована філософія освіти в умовах сьогодення має бути спрямована на створення належних умов для розвитку психіки дитини, максимальної реалізації її творчого потенціалу, на задоволення її потреби у самоутвердженні, самореалізації та самоактуалізації у навчальній діяльності.

Розширення освітнього простору та трансформація усіх сфер життєдіяльності суспільства вимагають від підростаючого покоління вміння орієнтуватися у швидкоплинному потоці інформації та ефективно здобувати нові знання. У зв'язку з цим зростає інтерес дослідників до психологічних чинників ефективності навчальної діяльності школярів, зокрема до проблеми розвитку волі молодших школярів в процесі навчання.

Воля відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна навчальна діяльність, розвиток здатності і потреби до самовдосконалення та самоосвіти. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого учіння школяра і часто від бажання вчитися у початковій школі залежить і прагнення до саморозвитку і навчання протягом усього подальшого життя.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показує, що проблема волі знайшла досить глибоке відображення у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених (Б. Ананьєв, А. Ведьонов, О. Висоцький, В. Іванніков, Є. Ільїн, І. Сеченов, В. Калін, К. Корнілов, В. Котирло, В. Крутецький, А. Пуні, П. Рудік, Л. Виготський, Л. Божовичта ін.). У даних роботах розкритосутність феномену волі, її структуру, вольові якості, функції, теорії, основні підходи, характеристику.

Проблема розвитку волі молодших школярів у навчальній діяльності привернула особливу увагу дослідників. Значний внесок у вивчення проблеми волі молодших школярів зробили вітчизняні вчені В. Селіванов, Л. Виготський, І. Сеченов, В. Калін, В. Іванніков, Є. Ільїн, О. Леонтєв. Зокрема, розкриті структурні, змістовні та динамічні характеристики науковців у своїх поглядах на феномен волі свідчить, що успішність оволодіння будь-якою діяльністю у великій мірі залежить саме від розвитку вольових якостей. Адже молодший шкільний вік є сензитивним періодом формування волі (В. Котирло, В. Селіванов, Т. Шульга). Оскільки довільність поведінки й пізнавальних процесів є новоутворенням даного віку, то можна передбачити, що вона найбільш інтенсивно формується у провідній діяльності молодшого школяра – навчальній.

Проте, у психологічній науці ще недостатньо експериментально досліджена проблема впливу вольової сфери на навчальну діяльність молодших школярів, зокрема питання того, як та чи інша вольова якість і рівень її розвитку впливає на навчальні досягнення кожного з учнів.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми нашого дипломного дослідження: **«Розвиток вольових якостей молодших школярів як умова їх навчальної успішності»**.

Об'єкт дослідження – вольова сфера молодших школярів.

Предмет дослідження – розвиток волі молодших школярів у навчальній діяльності.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати і систематизувати існуючі методологічні й теоретичні підходи до дослідження проблеми феномену волі в процесі навчальної діяльності молодших школярів.
2. Висвітлити роль волі у навчальній діяльності молодшого школяра.
3. Обґрунтувати систему методичних прийомів та діагностичних методик для визначення динаміки волі у навчальній діяльності учнів молодшого

шкільного віку.

4. Дослідити динаміку вольових якостей молодших школярів в процесі навчальної успішності.
5. Встановити співвідношення навчальної успішності молодших школярів із вольовими якостями.
6. Розробити програму розвитку вольових якостей молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення вітчизняної психології про розвиток феномену волі (Б. Ананьєв, Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, О.Скрипченко, В. Іванніков, Є. Ільїн, І. Сеченов, В. Калін, В. Котирло, Л. Виготський, Л. Божович); роботи зарубіжних і вітчизняних учених, у яких відображені функції волі (М. Боришевський, К. Платонов, С. Рубінштейн, П. Чамата); дослідження, в яких висвітлено основні підходи до тлумачення поняття «волі» (Х. Хекхаузен, С. Рубінштейн, Л. Божович, І. Сеченов, М. Басов, П. Рудик, В. Калін, Б. Спіноза, У. Джемс, Л. Виготський, В. Селіванов, В. Франкл); обґрунтування вольових якостей молодших школярів (В. Давидов, Д. Ельконін, В. Калін).

Методи дослідження. У процесі реалізації задач дослідження на всіх його етапах використовувались наступні методи:

- *теоретичні:* аналіз, систематизація, порівняння, узагальнення даних психолого-педагогічної літератури;
- *емпіричні:* методика, педагогічне спостереження, тестування, бесіда, анкетування;
- *кількісної обробки даних:* визначення відсоткових співвідношень та середніх значень;
- *інтерпретаційні:* якісний аналіз, встановлення структурних зв'язків, що мали на меті детальне вивчення основних чинників, які мають вплив на формування розвитку волі в процесі навчання молодших школярів, узагальнення даних.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягають у тому, що: *подальшого розвитку набрали* уявлення про класичні та сучасні методологічні підходи до дослідження проблеми волі в процесі навчальної діяльності молодших школярів; *уточнено поняття* «волі» як складно-структурованого та багато функціонального феномену; *охарактеризовано* особливості навчальної діяльності у молодшому шкільному віці; *обґрунтовано* систему методичних прийомів та діагностичних методик для визначення динаміки розвитку вольових якостей в процесі навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку; *виділено* найважливіші вольові якості у молодшому шкільному віці; *доведено* взаємозв'язок рівня навчальних досягнень (високий, достатній, середній і початковий) з рівнем прояву вольових якостей; *визначено* основний тип навчальної мотивації у молодшому шкільному віці; *з'ясовано*, що розвиток вольових якостей у молодшому шкільному віці визначається рядом специфічних факторів: організацією освітнього процесу у закладі, де здійснюється навчальна діяльність; суб'єктними особливостями школяра (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, взаємодія з іншими учнями); суб'єктними особливостями педагога і, насамперед, його ставленням до учнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дипломного дослідження та запропоновані авторами комплексні психодіагностичні методики і програма розвитку вольових якостей молодших школярів можуть бути використані: у процесі психологічної підготовки директорів шкіл в системі післядипломної освіти; для розробки індивідуальних програм розвитку успішної педагогічної діяльності; при підготовці шкільних психологів до роботи з учителями початкових класів. Теоретичні та експериментальні результати дослідження стануть у нагоді для професійної підготовки майбутніх педагогів при вивченні навчальних курсів «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Педагогічна психологія».

Апробація результатів дослідження. Участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування особистості підлітка: сучасні реалії» (м. Хмельницький, 25 квітня 2018 р.).

Публікації. Антонець Любов. Формування особистості підлітка: сучасні реалії»//Антонець Любов // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / упорядник Р. Білий – Хмельницький : Інститут МАУП 25 квітня, 2018. – С. 28-31.

Структура та обсяг дипломної роботи. Структура та обсяг дипломної роботи зумовлені логікою розв’язання поставленої мети дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (104 найменування), додатків. Обсяг роботи викладено на 95 сторінках, із них 87- основного тексту. Робота містить 7 таблиць і 4додатків.

довільності поведінки і самоконтролю; розвитку уміння діяти за зразком, уміння долати труднощі.

3. *Підготовку вчителя до формування вольових якостей* особистості учнів молодшого шкільного віку доцільно здійснювати: в системі вузівської та післядипломної професійної освіти вчителя, керівника школи, практичного психолога; безпосередньо в ході методичної роботи в школі, в районі. При традиційній психолого-педагогічній підготовці на окремих заняттях з загальної психології, педагогіки, основ педагогічної майстерності вчителями усвідомлюється лише частина того предметного змісту, який входить у модель педагогічної діяльності вчителя, для реалізації теоретичної моделі педагогічної творчості у процесі загально педагогічної підготовки вчителя необхідно розкрити значення змісту кожного компонента програми та змістоутворюючих її частин.

4. *Вихованню вольових якостей дитини* молодшого шкільного віку сприяють: загальна атмосфера в школі й класі; включення учня в колективні форми організації різних видів розвивальної діяльності; залучення вчителем учнів до оцінювання й формування в них вольових якостей; допомога вчителя у вигляді порад, що нашоухують учня на правильне рішення.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі представлено результати психологічного дослідження проблеми розвитку вольових якостей молодших школярів, визначені рівні розвитку даних якостей, з'ясовано вплив вольових якостей на рівень навчальних досягнень учнів молодшого шкільного віку. Встановлено зв'язок між рівнем розвитку вольових якостей молодших школярів та їх навчальними досягненнями. Доведено, що розвиток вольових якостей дитини молодшого шкільного віку залежить від особистого впливу педагога. Усе це дозволило зробити наступні висновки.

1. Психологічна природа волітракується науковцями по-різному. *Провідними є чотири підходи стосовної природи: мотиваційний, регуляційний, концепція вільного вибору, діяльнісний.* У нашому дослідженні ми взяли за основу вітчизняний, *діяльнісний підхід*, де воля виявляється у вольових діях, і є регуляцією внутрішніх станів, власних дій і різних психічних процесів. Вольові якості особистості розглядаються у вітчизняній психології як відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки.

2. На основі теоретичного аналізу літературних джерел та результатів експериментальних досліджень виділено *найважливіші вольові якості у молодшому шкільному віці*: дисциплінованість, самостійність, витримка, організованість, рішучість, ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість, здатність володіти собою, вольова поведінка та показники розвитку стосовно кожної із них.

3. Установлено наявність високого, середнього і низького рівнів розвитку вольових якостей упродовж молодшого шкільного віку. У більшості учнів початкових класів переважає *середній рівень розвитку досліджуваних вольових якостей* (дисциплінованість, самостійність, наполегливість, витримка, організованість, рішучість, ініціативність, цілеспрямованість, здатність володіти собою, вольова поведінка).

4. Доведено *взаємозв'язок рівня навчальних досягнень (високий, достатній, середній і початковий) з рівнем прояву вольових якостей.* Чим нижчий рівень навчальних досягнень досліджуваних, тим більший відсоток прояву середнього й низького рівня розвитку вольових якостей. І, навпаки, чим вищий рівень навчальних досягнень учнів, тим вищий рівень розвитку їх вольових якостей. Це дозволяє зробити важливий для педагогічної практики висновок – розвиваючи вольові якості молодшого школяра, можна підвищувати його навчальну успішність.

5. *Навчальна успішність учнів початкових класів у загальному найбільше співвідноситься з такими вольовими якостями: наполегливість, організованість, самостійність, ініціативність.* Найбільше з рівнями навчальних досягнень молодших школярів співвідносяться: у другокласників – цілеспрямованість, вольова поведінка, організованість, самостійність, наполегливість. Найменше – рішучість, витримка, дисциплінованість. В учнів третіх класів рівень навчальних досягнень співвідноситься з наполегливістю, організованістю, ініціативністю. Незначний зв'язок встановлено між навчальними досягненнями та вольовою поведінкою, здатністю володіти собою та цілеспрямованістю третьокласників. У школярів четвертих класів тісний взаємозв'язок успіхів у навчанні і вольових якостей. Найбільше на успішність впливає наполегливість, ініціативність, самостійність, організованість, рішучість і цілеспрямованість.

6. Доведено, що розвиток вольових якостей у молодшому шкільному віці визначається рядом специфічних факторів: організацією освітнього процесу у закладі, де здійснюється навчальна діяльність; суб'єктними особливостями школяра (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, взаємодія з іншими учнями); суб'єктними особливостями педагога і, насамперед, його ставленням до учнів.

7. Розроблено *програму розвитку вольових якостей молодших школярів*, яка базується на принципі суб'єктного ставлення до дитини. Програма спрямована на формування у дітей уявлень про волю та вольові якості особистості, уміння приймати поставлену дорослим мету і самостійно її ставити, планувати й організувати свою діяльність, діяти згідно із правилами; мотивації досягнення успіху в діяльності та тренуванні вольових якостей, довільності поведінки і самоконтролю; розвитку уміння діяти за зразком, уміння долати труднощі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку вольових якостей молодших школярів. *Перспективи подальшого дослідження проблеми* ми бачимо у вивченні можливостей впливу мотивації на формування

вольової поведінки молодшого школяра. Поглибленого вивчення вимагає питання впливу стилю керівництва педагога на прояв вольових якостей учнів на всіх етапах молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аснін В.І. Шляхи розвитку волі дитини в світлі вчення І.П. Павлова // Дошкільне виховання. – 2009. № 3. – С. 58-61.
2. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів: Посібник для вчителів / М.І.Алексеева. – Київ : Либідь, 2016. – 120 с.
3. Ананьев Б.Г. Общевопросысоциологической и психологическойтеорииличности / Борис Герасимович Ананьев // Психологияличности. – Т. 2. – Самара: Изд. дом «Барах-М», 2013. – С. 52-73.
4. Асмолов А.Г. Психологияличности: Учебник / А.Г. Асмолов. – Москва : Изд-во МГУ, 2009. – 367с.
5. Баєв Б.Ф. Психологічне вивчення учнів. – Київ : Радянська школа, 1977. – 108 с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2013. – 344 с.
7. Бех І.Д. Від волі до особистості. – Київ : Україна – Віта, 2008. – 202 с.
8. Бобровикова О.Н. Зарубежная школа: авторський поиск, експерименти, находки / О.Н. Бобровикова, Н.С.Дежникова, Е.Н. Ришар. – Москва : Просвещение, 2009. – 246 с.
9. Бодалев А.А. Восприятие и пониманиечеловекачеловеком / АлексейАлександровичБодалев. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2011. – С. 35-36.
10. Божович Л. И. Этапыформированияличности в онтогенезе / Л.И.Божович // Вопросыпсихологии. – 1989. – № 2. – С. 49-51.
11. Боков П.С. Мотивація навчання молодших школярів / П.С.Боков. – Київ: Либідь, 2011. – 104 с.
12. Боришевский М.И. Развитиенравственныхубежденийшкольников / Мирослав ИосифовичБоришевский. – Київ : Рад. школа, 1986. – 181 с.
13. Боцманова М.Э. Самооценкакак фактор нравственнойсаморегуляции в младшемшкольномвозрасте / М.Боцманова// Новыеисследования по психологии. – Москва : Педагогика, 1988. – № 2. – С. 27-30.

14. Блажава И.Т. Об экспериментальном изучении воли // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 53-60
15. Бушуева Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації / Н.Бушуева // Дошкільне виховання. – № 9. – 2007. – С. 11-13.
16. Варій М.Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Й. Варій – [3-тє вид.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
17. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. соч. В 6 т. / Лев Семенович Выготский. – Москва : Педагогика, – 2014. – Т.4. – 328 с.
18. Васильева Т.А. Работа с учащимися, имеющими низкий уровень мотивации / Т.А. Васильева // Школа и производство. – 2009. – № 8. – С. 44-46.
19. Веденов О.В. Виховання волі у дитини в сім'ї. – Київ : Рядянська школа, 2004. – 144 с.
20. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб./ О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
21. Возрастная психология : учебник / Л.Ф. Обухова. – Москва : Издательство Юрайт ; МГППУ, 2011. – 460 с.
22. Волошина В.В. Мотиви як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів / В.В. Волошина // Психологія. Збірник наукових праць. – Випуск 13. – Київ, 2009. – С. 266-272.
23. Воронка М. Воля навчальної діяльності як засіб підвищення якості знань учнів / М. Воронка // Початкова школа. – 2008. – № 4. – С. 21-24; № 5. – С. 28-31.
24. Воронова Н. Воля як фактор успіху навчальної діяльності молодших школярів / Н. Воронова // Початкова школа. – № 3. – 2017. – С. 5-6.
25. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
26. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. пос. / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2014. – 352 с.
27. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиены: Книга для

- учителя и родителей / Анатолий Борисович Добрович. – Москва : Просвещение, 2007. – 207 с.
28. Доронова Т.И. Воспитание детей в малокомплектных дошкольных учреждениях / Т.И. Доронова // Дошкольное воспитание. – 1994. – № 2. – С. 46-51.
 29. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: Навчальний посібник / Т.В.Дуткевич. – Кам'янець-Подільський : АБЕТКА, 2014. – 352 с.
 30. Эльконин Д. Б. Детская психология / Даниил Борисович Эльконин. – Москва : Педагогика, 2016. – 328 с.
 31. Загальна психологія: Навчальний посібник / М-во освіти України; О. Скрипченко, Л.Долинська, З. Огороднійчук та ін. – Київ : АПН., 2001. – 464 с.
 32. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / В.И.Загвязинский. – Таллин : ДАНА, 2002. – С. 24-29.
 33. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник / С.С. Занюк – Київ : Либідь, 2002. - С. 238-248.
 34. Задунова Е.В. Формирование учебной мотивации младших школьников / Е. В. Задунова, А.А. Омельченко // Начальная школа. – 2007. – № 2. – С. 20-21.
 35. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління в системі середньої освіти: Навч. посібник / Л.М. Карамушка. – Київ : Ін-т змісту та методів навчання, 2011. – 180 с.
 36. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти /Л.М. Карамушка.– Київ : Ніка-Центр, 2012. – 331 с.
 37. Коберник Г. Л. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості / Г. Л. Коберник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [наук. зб. /УДПУ ім. П. Тичини]. – Київ : Науковий світ, 2013. – Вип. 5. – С. 91-107.
 38. Кондратьева И. И. Планирование своей деятельности младшими школьниками // Вопросы

- психологи. 2008 – № 4. – С. 47-55.
39. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений / Яков Львович Коломинский. – Минск : Народна асвета, 1995. – С. 53-54.
 40. Котирло В.К. Вольова готовність // Завтра в школу / За ред. В. К. Котирло. – Київ, 2003. – С. 68-96.
 41. Котирло, В.К. Воля гартується з малку [Текст] / В. К. Котирло.– Київ : Знання, 2003.– 48 с.
 42. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник / Світлана Луківна Коробко, Олександр Іванович Коробко. – Київ : Літера ЛТД, 2016. – 416 с.
 43. Корнєв М.Н. Соціальна психологія: Підручник / М.Н.Корнєв– Київ : Київська книжкова фабрика, 2009. – 304 с.
 44. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Григорій Силевич Костюк. – Київ : Рад. школа, 1989. – 280 с.
 45. Кузьменко В.У. За віком і за інтересами /В.У. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2013. – № 7. – С. 19-20.
 46. Леонт'єв А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонт'єв - Москва: Просвещение, 2009. – 304с.
 47. Литвин Л. Розвиваємо волю дитини // Дошкільне виховання. – 2000. – №8. – С. 22 – 23.
 48. Люблинська Г.О. Дитяча психологія / Ганна Олександрівна Люблинська. – Київ : Вища школа, 2004. – 354 с.
 49. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці / С.Д. Максименко. – Київ : Наукова думка, 2014. – 224 с.
 50. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу: організаційна будова колективу. Вибрані твори / Антон Семенович Макаренко. – Київ : Наукова книга, 2012. – Т. 5. – 483 с.
 51. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці / С.Д. Максименко. – Київ : Наукова думка, 2014. – 224 с.

52. Максименко С.Д. Науково-психологічні умови формування особистості // Рядянська школа. – 2003. – № 11 – С. 27-31.
53. Манжелій Н.М. Організаційно-педагогічні основи діяльності сільських навчально-виховних комплексів «школа – дитячий садок» / Н.М. Манжелій // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [наук. зб. / УДПУ ім. П. Тичини]. – Київ : Науковий світ, 2014. – Вип. 8. – С. 101-106.
54. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів / Олена Валеріївна Матвієнко. – Київ : Стилос, 2015. – 232 с.
55. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Психологія личности. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер. – Москва : Изд-во МГУ, 2014. – С. 156-170.
56. Мерлин В.С. Лекції по психології волі людини / В.С Мерлін. – Пермь : Росток, 2013. – С. 9 – 25.
57. Медведева Н. Г. Воспитание воли и характер у детей. – Минск, 2005. – 309 с.
58. Москвичев С.Г. Мотивація діяльності / С.Г. Москвичев – Київ : Академвидав, 2009. – 132 с.
59. Мусатов С.О. Психологічний вимір педагогічної комунікації / С.О.Мусатов // Педагогіка і психологія – 2014. – №2. – С. 57-64.
60. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, для вузов [Текст] / Т.Д. Марцинковская. – Москва: Солитон, 2010. - 224с
61. Мясичев В.Н. Психология отношений. Избр. психол. труды / Владимир Николаевич Мясичев. – Москва : Изд-во Ин-та практической психологии – Воронеж: НПО «МОДЭК», 2005. – 365 с.
62. Непомнящая Н.И. Становление личности ребёнка / Н.И. Непомнящая. – Москва : Педагогика, 2012. – 160 с.
63. Онисюк О.А. Особливості особистісного розвитку молодших школярів / О.А.Онисюк // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток». – Луцьк : – 2016. – С.16-18.

64. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебник / Л. Ф. Обухова. — Москва : Издательство Юрайт ; МГППУ, 2011. — 460 с. — Серия : Основы наук.
65. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. — Київ : Академвидав, 2009. — 448 с.
66. Присяжнюк Н.І. Особливості роботи у класі-комплекті / Н.І. Присяжнюк // Початкова школа. — 1998. — №2. — С.37-39.
67. Приходько Ю.О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі / Юлія Олексіївна Приходько. — Київ : Радянська школа, 1989. — 127 с.
68. Поліщук, С.А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. / С.А. Поліщук. — Суми : Універ. кн., 2005. — 158 с.
69. Психологічний словник / За ред. М.Г. Ярошевського. — Київ : МАУП, 2013. — 351 с.
70. Психологічний словник / Авт-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; [за ред. Н. А. Побірченко]. — Київ : Наук. світ., 2007. — 274 с.
71. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Педагогика-Пресс, 1999. — 440 с.
72. Психология. Словарь. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Политиздат, 1990. — 494 с.
73. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П.Горностая, Т. М. Титаренко. — Київ : Рута, 2011. — 219 с.
74. Психологія : Підручник / За ред. Ю.Л. Трофімова ; В.В. Рибалка, П.А. Гончарук. — 3-тє вид., стереотип. - Київ : Либідь, 2011. — 560 с.
75. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога / Е.И. Рогов. — Минск : МНЦОП. — 2001. — С. 203-219.
76. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии /Сергей Леонидович Рубинштейн. — СПб. : ПИТЕР, 2009. — 720 с.
77. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навчальний посібник. — Київ : Академвидав, 2011. — 368 с
78. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки / М.В.Савчин. — Київ : Україна-Віта, 1996. — 130 с.

79. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / – 2-ге вид., доповн., переробл. / О.Я. Савченко. – Київ : МАУП, 2009. – 226 с.
80. Сапожникова Л.С. Самоусвідомлення – передумова підвищення моральної поведінки / Л.С. Сапожникова // Початкова школа. – 2013. – №1. – С.23.
81. Семиченко В.А. Психологиясоциальныхотношений / В.А.Семиченко. – Київ : Магистр-S, 2007. – 168 с.
82. Сидоренко Е.В. Межличностноеобщение // Психология: учебник / Под ред. А.А.Крылова. – Київ : МАУП, 2012. – 259 с.
83. Сухенко Т.П. Причины неуспешности учнів і шляхи їх подолання // Завуч. Усе для роботи (Осн). – 2011. – № 1/2. – С. 9-26.
84. Скрипченко О.В. Принципи розробки методів психолого-педагогічного вивчення школярів / О.В. Скрипченко// Педагогіка і методика. – 2011. – Вип. 9. – С. 3-17.
85. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови / Л. Скуратівський // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 24.
86. Столяренко Л.Д. Основыпсихологии / Людмила ДмитриевнаСтоляренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. – 671 с.
87. СтоляренкоЛ. Д. Психология и этикаделовыхотношений. / Людмила ДмитриевнаСтоляренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 422 с.
88. Суровцева А.В. Воспитание воли у детей. – Москва : Учпедгиз, 2008. – 203 с.
89. Сухомлинський В. О. Вибрані твори [у 5 т.] / Василь Олександрович Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1988. – Т. 2. – 319 с.
90. Талызина Н. Ф. Формированиепознавательнойдеятельностимладшихшкольников. – Москва : Просвещение, 2010. – 175 с.
91. Толстых Н. Н. Психологиявоспитание воли у младшихшкольников // Вопросы психологи. – 2007. – № 4 – С. 14-18.

92. Трофімов Ю.Л. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – Київ : Либідь, 2008. – 560 с.
93. Ушинський К.Д. Вибрані твори[у 6 т.] / КостянтинДмитровичУшинський. – Київ : Педагогіка, 2004. – Т. 2. – С. 201-204.
94. Флейк-Хобсон К. Развитиеребенка и его отношений с окружающими / К.Флейк-Хобсон, Б.Е. Робинсон, П. Скин. – Москва : Республика, 2003. – 392 с.
95. Фридман Л.М. Психологическийсправочник учителя / Лев МоисеевичФридман, ИринаЮрьевнаКулагина. – Москва : Просвещение, 2012. – 287 с.
96. Фромм Э. Душа человека / ЭрихФромм. – Москва : Республика, 2011. – 430 с.
97. Федоров В.Д. Ваш психологічний профіль / В.Д. Федоров. – Хмельницький : ІППО, 2004. – 112 с.
98. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен – Москва : Педагогика, 2006. – Т.1. – 408 с.
99. Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера: Навчальний посібник / Г.Л. Чайка. – Київ : Знання, 2005, – С.233-250.
100. Чхартишвили Ш. Н. К вопросу о воле первоклассника // Вопросы психологии. – 2007. – № 2. – С. 109-116.
101. Чхартишвили Ш.Н. Проблема воли в психологии // Вопросы в психологии. – 2008. – № 4. – С. 72- 81.
102. Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях // Педагогічні науки: Зб. наук. праць. – Вип. LXVIII. – Херсон : ХДУ, 2015. – С. 134 – 138.
103. Шульга Т.И. Проблемы волевой регуляции в онтогенезе // Вопросы психологии. – 2005. № 1. – С. 105-110.
104. Шнейдер Л.Б. Психологиясемейныхотношений. Курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – Таллин : Апрель-Пресс, 2014. – С. 378-394.